

УДК 378.433

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

кандидат наук з державного управління, Воробйова О.

Інститут вищої освіти НАПН України, Україна, Київ

Розглянуто основні аспекти трансформації галузі вищої освіти в умовах формування загальноєвропейського простору вищої освіти. На основі проведеного аналізу можна зазначити, що законодавче визнання університетської автономії є значним кроком у наданні широких можливостей для закладі вищої освіти, процесів трансформації системи освіти в цілому. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення системи забезпечення якості: законодавчо визначити порядок та процедури діяльності незалежних установ оцінювання; визначити процедуру отримання акредитації; заохочувати входження національних агентств до міжнародних асоціацій із забезпечення якості; розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок та процедури роботи незалежних експертів.

Ключові слова: вища освіта, галузь вищої освіти, трансформація галузі вищої освіти, модернізація вищої освіти, університетська автономія, забезпечення якості освіти.

кандидат наук государственного управления, Воробьева О. П. Основные аспекты трансформации сферы высшего образования в Украине /Институт высшего образования НАПНУ, Украина, Киев

Рассмотрены основные аспекты трансформации отрасли высшего образования в условиях формирования общеевропейского пространства высшего образования. Предложены рекомендации по совершенствованию системы обеспечения качества.

Ключевые слова: высшее образование, отрасль высшего образования, трансформация области высшего образования, модернизация высшего образования, университетская автономия, обеспечение качества образования.

PhD in Public Administration, Oksana Vorobyova The main aspects of the transformation of higher education in Ukraine / Institute of higher education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Ukraine, Kiev

The main aspects of the transformation of the higher education sector in the context of the formation of the pan-European space of higher education are considered. On the basis of the analysis, it can be noted that the legislative recognition of university autonomy is a significant step in providing broad opportunities for institutions of higher education, processes of transformation of the education system as a whole. Recommendations for improvement of the quality assurance system are proposed: to legislatively define the procedure and procedures for the operation of independent assessment institutions; determine the procedure for obtaining accreditation; Encourage the entry of national agencies into international quality assurance associations; to develop normative legal acts regulating the procedure and procedures of the work of independent experts.

Key words: higher education, higher education, transformation of higher education, modernization of higher education, university autonomy, quality assurance.

Вступ. В умовах сучасного розвитку суспільства та розвитку цифрової економіки, що заснована на знаннях, потреба трансформаційних змін у галузі вищої освіти є надзвичайно важливою. Галузь вищої освіти є складовою стратегії національного

розвитку, адже її діяльність направлена на підготовку професіоналів, які здатні працювати у інформаційному суспільстві, що засноване на знаннях.

У свою чергу це вимагає нових підходів щодо управління у галузі вищої освіти, формування паритетних відносин між державою, закладами вищої освіти та ринку праці.

Вагомий внесок у процес дослідження теоретичних та практичних проблем реформування галузі вищої освіти в Україні присвячені роботи В. Кременя, М. Згуровського, В. Огнев'юка, В. Лугового, Ж. Таланової, Т. Добка, С. Калашнікової, Ю. Рашкевича. Незважаючи на вагомий внесок у процес дослідження цієї проблематики залишається потреба у визначенні проблем та перспектив процесу трансформації галузі вищої освіти.

Формулювання мети статті та завдань. Метою даної публікації є розкриття суті окремих складових трансформації у галузі вищої освіти України та вироблення рекомендацій щодо подальшого процесу змін.

Виклад основного матеріалу статті.

Для гармонізації національного та міжнародного законодавства, що стосується функціонування системи вищої освіти та взаємодії національних систем освіти, підвищення якості освітніх послуг виникає потреба трансформації галузі вищої освіти. Відповідно до принципів та стандартів Європейського простору освіти це стосується надання автономії закладам вищої освіти та створення системи забезпечення якості.

Відповідно до нормативних документів ЮНЕСКО «Рекомендація про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів», університетська автономія визначається як «міра самоврядування, яка необхідна установам вищої освіти для ефективного ухвалення

рішень відносно своєї навчальної роботи, норм, управління і відповідної діяльності і яка сумісна з державними системами підзвітності, особливо в тому, що стосується державного фінансування, а також з повагою до академічної свободи і прав людини» [1].

Відповідно до The European University Association визначено чотири складові автономії вищих навчальних закладів – організаційна, фінансова, кадрова та академічна. Організаційна автономія надає право самостійно приймати рішення щодо внутрішньої організації діяльності закладу, їх академічні та організаційні складові; процедури обрання ректора, до вимоги його професійних якостей та терміну виконання обов'язків. Оцінювання організаційної автономії має здійснюватися за такими індикаторами: визначення процедури обрання ректора; визначення критеріїв до його професійних якостей; термін виконання обов'язків керівника закладу; процедура звільнення керівника закладу; можливість внесення змін до академічної структури; можливість створення юридичної особи

Кадрова автономія визначає самостійність щодо питань, які стосуються оплати праці, прийняття на роботу, кар'єрне зростання та звільнення. Для підвищення конкурентоздатності закладу потрібно мати можливість матеріально та кар'єрно заохочувати науково-педагогічний склад. До індикаторів кадрової автономії вищого навчального закладу відносять: процедури відбору наукових працівників; процедури відбору управлінського персоналу; процедури відбору адміністративного персоналу; процедури кар'єрного зростання наукових працівників; процедури кар'єрного зростання управлінських працівників.

Академічна автономія надає можливість самостійно приймати рішення щодо процедури прийняття та кількості студентів,

впровадження навчальних програм та розробка власних курсів, забезпечення якості освіти. Індикаторами академічної автономії вищого навчального закладу визначають: загальна кількість студентів; процедури вступу; впровадження програм навчання на різних рівнях; механізм припинення освітніх програм; мова навчання на різних рівнях; процедури забезпечення якості навчання

Фінансова автономія визначає можливість самостійного управління фінансовими ресурсами, що дозволяє визначати та реалізовувати свої стратегічні цілі. Спираючись на міжнародний досвід потрібно зазначити, що державне бюджетне постатейне (блокове грантове) фінансування може бути розподілене за різними статтями бюджету, і довжина циклу фінансування є тут важливим складником фінансової автономії закладу. Також є можливість отримувати фінансові позики у фінансових установах та акумулювати кошти на рахунках задля отримання прибутку; можливість володіти та вільно розпоряджатися майном, що належить закладу розширить фінансову самостійність. До індикаторів фінансової автономії вищого навчального закладу відносять: тип державного фінансування; можливість отримувати кредити; можливість акумулювати кошти на рахунках фінансових установ; володіння та можливість розпоряджуватися нерухомістю; диверсифікація видів надходження як плата за навчання. Університетська автономія має сприяти досягненню стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства [2]

Запровадження процесу змін у галузі є надання Законом України “Про освіту” автономії навчальним закладам, а саме у ст.1 зазначено «автономія - право суб’єкта освітньої діяльності на самоврядування,

яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом»[3]. Університетська автономія має сприяти досягненню стратегічної мети підвищення конкурентоспроможності українських фахівців на світових ринках праці, введення країни в єдиний європейський освітньо-науковий простір задля забезпечення сталого розвитку суспільства Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні" [4]. Важливим питанням щодо реформування галузі вищої освіти є якість освітніх послуг, що у перспективі має підвищити конкурентоспроможність національних закладів вищої освіти та рівень надання освітніх послуг.

Відповідно до Закону України «Про освіту» - якість освіти - відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг [3]. Систему забезпечення якості вищої освіти визначено у Закону України «Про вищу освіту», що включає в себе:

- системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);

- системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

- системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [5].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти –це постійно діючий колегіальний орган з питань реалізації

державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти [6]. До повноважень Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти входить:

- формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розроблення положення про акредитацію освітніх програм;

- аналізує якість освітньої діяльності вищих навчальних закладів; проведення ліцензійної експертизи, підготовка експертного висновку щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;

- погодження розроблені МОН стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю;

- формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, вищих навчальних закладів, за якими можуть складатися рейтинги вищих навчальних закладів;

- подання пропозиції щодо надання вищому навчальному закладу статусу національного в порядку та за критеріями, встановленими Кабінетом Міністрів України;

- встановлення один раз на сім років відповідність діяльності національного вищого навчального закладу критеріям, визначеним Кабінетом Міністрів України, для підтвердження чи позбавлення його такого статусу;

- розробка вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені;

- подання МОН для схвалення порядок присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів (наукових установ);

- погодження розроблений МОН порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти та наукових ступенів;

- акредитація незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

- бере участь в установленому законом порядку у формуванні показників державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою за рівнями вищої освіти та спеціальностями;

- щороку готує та оприлюднює доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства, звіт про свою діяльність;

- затверджує порядок висунення кандидатур і обрання членів галузевих експертних рад та положення про них;

- здійснює інші повноваження, передбачені законом [6].

Згідно ст. 23 Закону України «Про вищу освіту», незалежні установи оцінювання - це недержавна організація (установа, агенція, бюро тощо), акредитована Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми. [5].

У європейському освітньому просторі незалежні агенції оцінювання та забезпечення якості вищої освіти є ефективним видом контролювання забезпечення якості, так, у «Стандартах та рекомендаціях щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти» Європейської асоціація із забезпечення якості вищої освіти, визначено, що «незалежні агенції є компетентними державними органами, які діють у європейському просторі вищої освіти, як такі, що відповідають за зовнішнє

забезпечення якості» [7]. Діяльність незалежних агенції з якості здійснюється на запрошення закладу вищої освіти, тому не має на меті виявити недоліки та здійснити покарання, а отримують незалежну оцінку освітніх програм, рекомендації щодо їх удосконалення.

Також важливим є питання запобігання та виявлення академічного плагіату, адже це є складовою системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Відповідно ч. 1 ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності[8, 3]. Цивільним Кодексом України ст. 418 визначається, що особа має особисті немайнові права інтелектуальної власності та/або майнові права інтелектуальної власності. Також Законом України «Про авторське право і суміжні права» у ст. 1 визначено, що автором вважається фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір. Авторське право виникає у результаті факту створення інтелектуальною творчою працею автора або співавторів твору науки, літератури й мистецтва. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми). Якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею [9].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» - плагіат академічний – навмисне відтворення здобувачем вищої освіти у письмовій або електронній формі чужого твору, опублікованого на паперовому або офіційно оприлюдненого на електронному носії, повністю або частково, під своїм іменем без посилання на автора [5].

Закону України «Про авторське право і суміжні права» у ст. 50 визначають, що порушенням авторського права і/або суміжних прав, що дає підстави для судового захисту, серед іншого, є плагіат, який визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [10].

Отже, можна зазначити, що освітні реформи в Україні не декларуються, а практично реалізуються на загальнонаціональному рівні та за активної співпраці суспільства і держави. Гармонізації національного та міжнародного законодавства, що стосується функціонування системи вищої освіти та взаємодії національних систем освіти, підвищення якості освітніх послуг виникає потреба трансформації галузі вищої освіти, що забезпечить доступність здобуття якісної вищої освіти та здатність галузі оперативно та гнучко реагувати на запити суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Законодавче визнання університетської автономії є значним кроком у наданні широким можливостей для закладі вищої освіти, процесів трансформації системи освіти, що у свою призведе до позитивних суспільних процесів в цілому. На основі проведеного дослідження щодо забезпечення якості освіти можна сформулювати певні пропозиції: законодавчо визначити порядок та процедури діяльності незалежних установ оцінювання; визначити процедуру отримання акредитації; заохочувати входження національних агентств до міжнародних асоціацій із забезпечення якості; розробити нормативно-правові акти, що регулюють порядок та процедури роботи незалежних експертів. У складному процесі трансформації системи освіти проведене дослідження не вичерпує зазначену

проблему. Перспективним може бути дослідження процесу підготовки незалежних експертів.

Література:

1. *Рекомендация о статусе преподавательских кадров высших учебных заведений (По результатам 29-ой сессии Генеральной конференции Организации Объединённых наций по вопросам образования, науки и культуры.-Париж, 21октября – 12 ноября 1997 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://un.by/f/file/Recommendations.pdf>*
2. *The European University Association – URL: <http://eua.be/activities-services/news/newsitem/2017/06/01/university-autonomy-in-europe-eua-releases-comparative-analysis>*
3. *Законом України “Про освіту”
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>*
4. *Аналітична записка - Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/895/>*
5. *Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради, 2014. – № 37-38. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/>.*
6. *Постанова КМУ “ Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти”, 2015 - № 244 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п/para15#n15>*
7. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf).*

8. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

9. Бусол О. Академічний плагіат: проблеми та способи законодавчого захисту авторського права [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1994:akademichnij-plagiat&catid=8&Itemid=350

10. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

References:

1. Rekomendacyja o statuse prepodavateljskykh kadrov vysshykh uchebnykh zavedenij (Po rezul'tatam 29-oj sessyy Gheneral'noj konferencyu Orghanyzacyu Ob'edynennykh nacyj po voprosam obrazovanyja, nauky y kul'tury.-Paryzh, 21oktjabrja - 12 nojabrja 1997 gh. [Electronic resource]. – URL: <http://un.by/f/file/Recommendations.pdf> [in Russian].

2. The European University Association – [Electronic resource]. – URL: <http://eua.be/activities-services/news/newsitem/2017/06/01/university-autonomy-in-europe-eua-releases-comparative-analysis> [in English].

3. Zakon Ukrayiny` «Pro osvitu». [About Education]. [Electronic resource]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

4. Analitychna zapyska - Nacionaljnyj instytut strategichnykh doslidzhenj [Electronic resource]. – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/895/> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrayiny` «Pro vy`shhu osvitu». [About Higher Education]. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html [in Ukrainian].

6. Postanova KМУ " Pro utvorennja Nacionaljnogho aghentstva iz zabezpechennja jakosti vyshhoji osvity", 2015 - № 244 [Electronic

resource]. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п/para15#n15> [in Ukrainian].

7. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area* [Electronic resource]. – URL: [http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20\(2\).pdf](http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20(2).pdf). [in English].

8. *Konstytucija Ukrajiny* [Electronic resource]. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> [in Ukrainian].

9. *Busol O. Akademichnyj plaghat: problemy ta sposoby zakonodavchogho zakhystu avtorsjogho prava* [Electronic resource]. – URL:

http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1994:akademichnij-plaghat&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].

10. *Zakon Ukrajiny "Pro avtorsjke pravo i sumizhni prava"* [Electronic resource]. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> [in Ukrainian].